

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

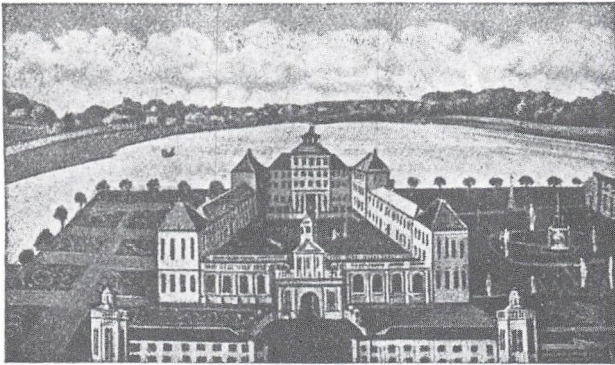
Historisk Forening for Graasten by og egn

1990

Forsidebilledet:

Opkørsel til Rinkenæs gamle kirke og kirkegård. Portalen ved indgangen er opført 1807. Den lille bygning længst til venstre i billedet var oprindeligt hestestald, hvor folk, som før bilernes tid kom med hestevogn, kunne få hestene opstaldet under gudstjenesten.

Billedet, der viser Graasten Slot ca. 1750, har foreningen modtaget som gave af Ahlmannstiftelsen

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 1990

Indhold

Kirkegården ved Rinkenæs gamle kirke

3

Bygningsbevaring

42

Årets gang 1989

55

Historisk Forening 1989

62

Kirkegården ved Rinkenæs gamle kirke

Da korskirken i Rinkenæs blev bygget og indviet i 1932, blev der også anlagt en kirkegård. Hidtil havde begravelser fundet sted på kirkegården ved sognets gamle kirke, og her finder vi stadig mange familiegravsteder, hvor der endnu finder begravelser sted, og som der stadig hægges om.

Men mange gravsteder er i årenes løb blevet sløjfet, de ældste gravsten er ikke mere, enten slået itu eller i nogle tilfælde brugt som trappesten. Det kan man beklage, da mange af disse gravsten ofte var kunstnerisk udsmykket og i relief forsynet med symboler, der fortalte om afdødes virke og livsholdning. Nogle er bevarede og står opstillet mod kirkens nordlige mur.

De vil senere blive omtalt.

Billedet af dette gravsted viser tydeligt, at Rinkenæs-familier var indgiftede. Side om side hviler medlemmer af familierne Meinhardt, Jørgensen og Knutz.

I 1986 blev der vedtaget en lov, der bestemte at folkekirkens kirker, kirkegårde og minder af kulturhistorisk værdi skal registreres og fredes. Nu er det ikke sådan, at alle gravsten er absolut bevaringsværdige, men alle fortæller de noget, slægtshistorie og på mange sønderjydske kirkegårde tillige om de krige, der har ramt landsdelen flere gange.

De ældste gravsten der er bevarede over grave er fra 1700-tallet. Det er som regel store sandsten, ofte smukt udhuggede. Disse sten lå over graven, senere gik man over til opretstående sten, der i mange tilfælde var forsynet med et kors foroven. Ud over fødsels- og dødsdag var der tit et skriftsted. Gravmæler af støbejern kom frem i midten af 1800-tallet og blev meget anvendt over soldatergrave. Også almindelige natursten i nogle tilfælde glatpolerede blev meget anvendt.

Når man går på kirkegården og læser indskrifterne, ser vi tydeligt at vi er i et grænsesogn, hvor danske og tyske har levet, idet der er indskrifter på begge sprog. Indskrifterne fortæller også, at ægteskaber i de fleste tilfælde er sket inden for sognet. Man fandt sin ægtefælle i nabolaget med det resultat, at snart alle i Rinkenæs var i familie med hinanden, og den der dyrker slægtshistorie vil kunne konstatere, at nogle generationer tilbage har ægtefællerne fælles rod.

Af pladshensyn er det ikke muligt at bringe alle gravstene og beskrivelser af dem. Mange flere kunne lige så godt være taget med og omtalt. Vi har forsøgt at finde frem til et udsnit af gravsten fra 1700-tallet og til vore dage for dermed at vise, at hver tidsalder har haft sin opfattelse af, hvorledes gravstedet skulle se ud.

Enkelte tyske indskrifter er i ( ) oversat til dansk, og i ( ) er tillige anført hvilket skriftsted, der henvises til. De tal der er anført ved gravstenene, f. eks. 130 × 50 er udtryk for at stenen er 130 cm høj og 50 cm bred.

Billederne er fotograferet af lærer H. C. Lassen, Rinkenæs.

Poul Andersen

Familien Korff

En gravsten af marmor 105 × 40. Stenen er trappet op og øverst i et relief et englehoved omgivet af vinger. Indskrift: Peter Korff geb. d. 9. Febr. 1796 gest. d. 8. August 1862. Cäcille Margrethe Korff geb. Thaysen zu Rinkenis d. 8. Octbr. 1804 gest. d. 31. Octbr. 1876. Marie Louise Korff geb. Petersen geb. d. 5. Septbr. 1845 gest. d. 23. Novbr. 1886. Peter Petersen Korff geb. d. 3. December 1830 in Rinkenis gest. d. 27. September 1906. Ruhet sanft. Erbbegräbnis der Familie Korff.

Bagsiden af stenen er også brugt. Indskrift: Marianne Korff * 4. 5. 1899 † 7. 7. 1979. Kaptajn Johannes Korff * 2. 6. 1885 † 23. 2. 1978.

Ved foden af stenen ligger et lille marmorkors.

En poleret granitsten 160 × 75, har øverst indhugget to ankre. Indskrift: Ruhestätte für Hans Korff geb. am 20. Oktober 1869 in Rinkenis, gest. am 31. December 1914 in Tromsø. Dr. jur. Rut Korff geb. Brunner geb. am 4. Juli 1904 in St. Andreasberg gest. am 11. Juni 1981 in Stranderød. Ruhe in Frieden.

Familien Korff stammer fra Holsten og kom til Rinkenæs i begyndelsen af 1600-tallet. På det tidspunkt ejedes Benniksgård af brødrene Hans og Peter Bennik. Da Hans døde, arvede hans enke den halve gård, og da hun i 1642 giftede sig med Hans Korff kom hendes halvdel af Benniksgård i slægten Korff's eje, og var det i ca. 250 år. De fem første generationer Korff der boede på gården, ved vi kun lidt om, og deres gravsten er forsvundet.

Det var som regel den ældste søn der overtog gården, og yngre brødre måtte så søge sig en anden levevej. Nogle gik til søs og blev kaptajner.

Da gården blev solgt omkring 1895, byggede Peter Petersen Korff en villa i Stranderød, som stadig er i familiens eje, men mest benyttes til sommerophold for familiemedlemmer, som bor i Tyskland.

Familien Richelsen

På gravstedet tre sten. Den ældste er en sandsten på en sokkel ligeledes af sandsten. 130 × 54. Øverst på en sandstensplade med ornamentet et marmorkors. I en indhugget oval er indskriften: Ruhestätte der weiland Bürger und Kaufmann Hinrich Carstensen Richelsen in Flensburg geboren daselbst A. 1767 d. 28. Juni, gestorben zu Egersund A. 1816 d. 14. Mai, nebst dessen Ehefrau, Margretha Elisabeth geb. Kierulf zu Moss in Norwegen. A. 1769 10. Jan. gestorben zu Egersund A. 1834 den 17. März.

På bagsiden er også en indskrift: Sie glaubten an Gott und ehrten Christum. Nimm du sie gnädig auf, du der Wesen aller Wesen. (De troede på Gud og ærede Kristus. Tag nådig mod dem, du øverste over alle væsner.)

Den midterste gravsten er af marmor. 57 × 32. Øverst et marmorkors. Stenen har ornamentet i de øverste hjørner, og mellem dem i relief Kristus med tornekrone. Indskrift: Cäcillie M. Richelsen, geboren in Flensburg den 24. Mai 1805 gest. d. 3. August 1874. (Hun var ugift og døde i Slesvig.) Der staub muss wieder zur Erde kommen, wie es gewesen ist, und der Geist wieder zu Gott, der ihn gegeben. (Støvet må atter blive til jord, som det tidligere har været, og ånden tilbage til Gud, der har givet den.)

Den tredje sten er poleret granit på sokkel 145 × 59. Øverst et marmorkors 45 cm højt. Indskrift: Ruhestätte der Hinrich Carstensen Richelsen. Zu Buschmoes. Geb. in Flensburg 24. August 1806 gest. in Eckensund 17. Octbr. 1872 und dessen Ehefrau Marie Christine Richelsen geb. Hinrichsen geb. zu Buschmoes d. 6. Juli 1811 gest in Alnor d. 4. Januar 1894. 2. Cor. 9.6. Wer den säet im Segen der wird auch ernten im Segen. (Den som sår med velsignelse skal også høste med velsignelse.)

Hvorfor købmanden og borgeren flyttede til Egersund ved vi ikke, og hvad han beskæftigede sig med kendes heller ikke, men han må have været velhavende, hvilket den smukke gravsten vidner om, og der var også midler til, at hans arvinger kunne købe Toft teglværk.

Sønnen, der som faderen hed Hinrich Carstensen Richelsen, overtog i 1830 teglværket, og var tillige ejer af Pelzergård. I 1832 blev han, ved at gifte sig med Marie Hinrichsen, Buskmose, tillige ejer af denne sognets største gård. Tredie generation hed også Hinrich Carstensen Richelsen, men med ham fik familiens velstand et stort knæk, da han ved købmand Hans Ahlmanns fallit mistede en større formue, så han måtte sælge teglværket og flytte til en mindre ejendom i Nederby, hvor han døde i 1901. Hans gravsten findes ikke.

Hinrich Carstensen Richelsen * 1833 † 1901

Peter Jepsens Gravsted

Rød poleret granitsten 64 × 49 med et marmorkors 58 × 34. Stenen står på en sokkel ligeledes af rød granit. Indskrift: Peter Jepsen. Cancelliraad, R af D. Forhen Gaardejer i Rinkenæs og Tingskriver i Lundtoft Herred. Født 15. Febr. 1799. Død 16. Mai 1869.

Ved siden af denne sten en sort tavle 80 × 53. Indskrift: Ingeniør A. B. Jepsen. * på Benniksgaard d. 27. 11. 1846. † i Sønderborg d. 15. 2. 1926.

Peter Jepsen var søn af gårdejer Hans Jepsen, Benniksgaard. (1761-1837). Hans Jepsen var tingskriver i Lundtoft Herred, og dette embede overtog Peter Jepsen ved faderens død og tillige gården, der havde været i slægtens eje siden midten af 1600-tallet. Det var Hans Jepsen, der i 1782 opførte det smukke stuehus på Benniksgaard, som vi stadig kan glæde os over synet af.

Peter Jepsen blev i 1841 valgt til Stænderforsamlingen i Slesvig og deltog i samlingerne 1842, 1844 og 1846, og var et trofast medlem af det danske mindretal.

Under krigen 1848 måtte han forlade sit embede og var konstitueret som tingskriver i Nordborg, til han i 1850 atter kunne overtage sit embede i Lundtoft Herred og flytte tilbage til Rinkenæs.

I 1864 var han flere gange arresteret af preusserne og blev suspenderet fra embedet af den tyske Civilkommision. Efter freden i Wien 1864 blev han afskediget. Han ville ikke blive boende under fremmedherredømmet, og i 1868 solgte han Benniksgaard og flyttede til København. Under et besøg i Rinkenæs i 1869 døde han i sin hjemstavn.

Familien Meinhardt

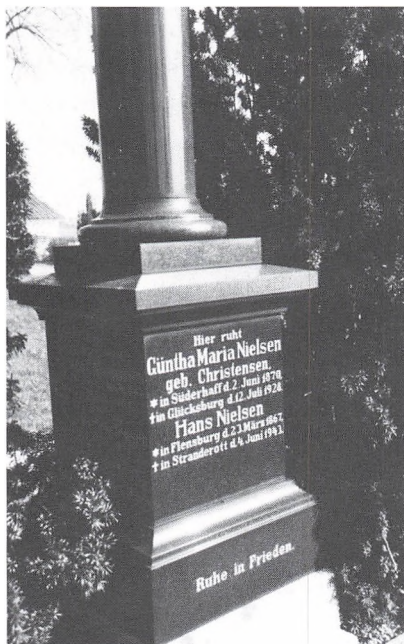

På gravstedet står tre sten. Fra venstre en sandsten med kors 90 × 40. Indskriften meget utydelig, men navnet Meinhardt kan skelnes. Den midterste sten er poleret granit på sokkel 90 × 60. Indskrift: Georg Meinhardt * 8. 5. 1890, † 1. 8. 1966. Nederst på stenen: Til minde om Peter Meinhardt † 1916. Den tredje sten er også poleret granit. Øverst på stenen, der er 100 × 35, er indhugget et hjerte, et kors og et anker. (Symbolet for Tro, Håb og Kærlighed.) Indskrift: Kaptajn Georg L. Meinhardt. Født d. 23. Nov. 1837. Død d. 25. Jan. 1900. og Hustru Marie Meinhardt. Født Jessen. Født d. 6. August 1857. Død d. 27. Juni 1902. Hvil i Fred.

Familien Meinhardt stammer fra Kurhessen, og i midten af 1700-tallet ankom Georg Ludwig Meinhardt her til egnen og slog sig ned som kursmed (dyrlæge) i Egernsund. Han blev gift to gange og fik seks børn, og i de næste slægtsled var der også mange børn, hvor navnene Georg og Ludwig tit går igen. Mange af sønnerne valgte at gå til søs. Tre brødre født 1832, 1834 og 1836 blev kaptajner. Efter at have sejlet i en årrække gik de i land og slog sig på landbrug. En købte en ejendom i Hovgård, en anden købte gården Wilhelmsborg. Han var i en tid tillige kommuneforstander i Rinkenæs.

Foruden ovenstående billede af familiegravstedet, finder vi andre gravsten på kirkegården over medlemmer af familien Meinhardt, der er blevet indgiftet i andre Rinkenæsfamilier.

Familien Nielsen, Stranderød

Gravsten af sort poleret granit. Stenen bærer en knækket søjle ligeledes af poleret granit. I alt 170 cm høj. Selve stenen har indskrift på alle fire sider, og både dansk og tysk sprog er benyttet.

Mod vest: Hier ruht Güntha Maria Nielsen, geb. Christensen, * in Süderhaff d. 2. juni 1870, † in Glücksburg d. 12. Juli 1928. Hans Nielsen, * in Flensburg d. 23. März 1867, † in Stranderott d. 4 Juni 1941. Ruhe in Frieden.

Mod øst: Asmus Nielsen, Stranderød, * 29. 4. 1893. † 2. 5. 1972. Tak.

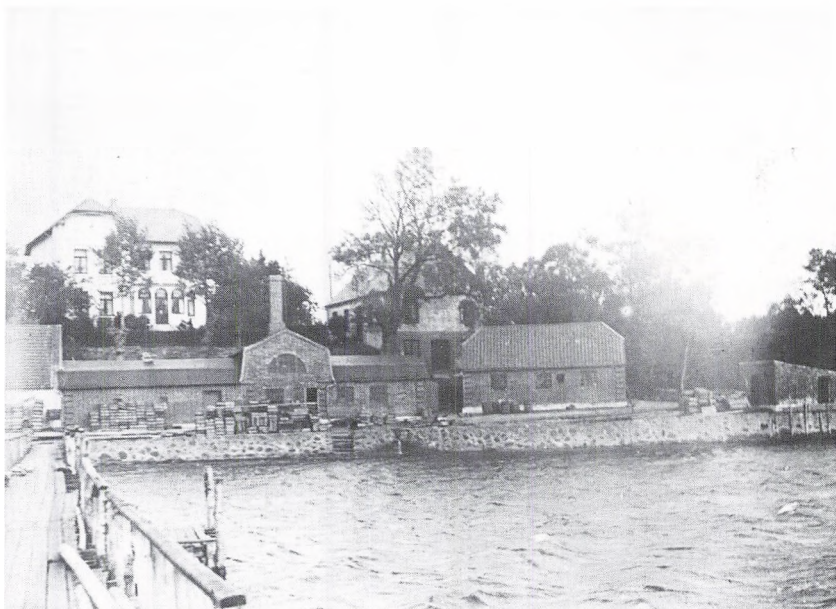
Ved foden står en plade 42 × 62. Güntha Maria Ankersen, f. Nielsen, * 29. 10. 1932, † 4. 6. 1979. Vi savner dig.

Mod nord: Her hviler Dannebrogsmænd Christian Christensen, * i Sønderhav 18. Novbr. 1840, † i Stranderød 19. April 1927 og Hustru Helene M. Christensen, født Nissen, * i Kollund Østerskov d. 26. Oktbr. 1840, † i Stranderød d. 27. Mai 1926.

Mod syd: Dem Gedächtnis unseres Sohn u. Bruder. Hans Andreas Nielsen, * in Stranderott 22. oktbr. 1897, verschollen in der Ostsee im Okt. 1917.

Familien Nielsens gravmæle er et tydeligt bevis for, at vi er i et grænse-sogn, hvor der i familien anvendes både dansk og tysk, da begge sprog er brugt til indskrifterne på gravstenen. Således ser vi på nordsiden: »Her hviler Dannebrogsmænd Christian Christensen – «. Det kan for-modes, at han har fået denne udmærkelse for sin deltagelse i krigen 1864. Går vi så om på den anden side, så ser vi indskriften: »Dem Gedächtnis unseres Sohn – «, der, som det fremgår af den videre tekst, forsvandt i Østersøen under første verdenskrig.

Familien var fiskerøgere, og Stranderød var i en årrække et kendt hjemsted for rygning af fisk, og ikke kun af de fisk, der blev fanget i fjorden, men også fra det sydfynske øhav kom fiskerne med deres fangst af ål for at få dem røget her. Røgerierne gav beskæftigelse til mange, og fra Stranderød var der en stor eksport til Tyskland, men da fiskebestanden svandt ind, måtte røgerierne lukke, det sidste i 1957.

Fiskerøgeri i Stranderød

Rasmus Hansen Petersen

Gravsten af grå sandsten 120 × 55. Stenen står på en to trins sokkel. Den er udhugget med grene og blade, som skal symbolisere slægtens fortsættelse. Øverst er indhugget to små hænder som griber hinanden, dette som tegn, at man mødes igen. I stenen er indsat en glasplade, hvor indskriften er slebet på: Her under hviler vor kære Fader, Rasmus Hansen Petersen. Født på Ærø d. 12. Aug. 1841, død på Knudsmai d. 2. Marts 1914. Anne Chr. Petersen, f. Lambertsen, født i Kiskelund d. 5. Jan. 1843, død på Knudsmai d. 4. Nov. 1927. Hvil i Fred.

Sammen med to brødre kom Rasmus Petersen fra Ærø her til egnen. De havde alle tre deltaget i krigen 1864, og nu kan det undre, at de flyttede hertil, men som Ærøboere har de måske følt sig som Sønderjyder og har så valgt at leve som optanter i det nu tyske område. De har fra krigens tid haft kendskab til egnen og set, at der i Flensborg Fjord var en rig fiskebestand af makreller, sild og ål, og ment at her var en fremtid. Rasmus Petersen erhvervede et ældre kådnersted på Knudsmai, og fra kysten drev han så sit fiskeri. I sløje fangsttider kunne man få arbejde på et af de mange teglværker, og så var lønnen herfra en kærkommen indtægt. Det gamle hus blev revet ned og et nyt bygget i 1912, og herfra har så tre generationer drevet fiskeri til 1975.

Familien Hansen, Ovn

Natursten 70 × 110. Indskrift: Her hviler Jes Hansen, Ovn. * 9. 3. 1840. † 2. 2. 1914. Line Hansen, f. Jessen. * 27. 2. 1838. † 10. 3. 1914. Tak for alt.

Her hviler Jes Hansen, Ovn – Ringenæsmark. * 30. Marts 1867. † 17. Oktober 1920. Marie Chr. Hansen født Holm. * p. Søgaardsmark 4. Maj 1882. † Ovn 13. Juli 1953. Elsket og Savnet.

Gården Ovn er en udflyttergård, der blev bygget, da landsbyfællesskabet ophørte i 1769. Gården blev opført i 1770. Siden 1797, hvor den første Jes Hansen erhvervede gården ved giftermål, fulgte fire ejere der hed Jes Hansen. I dag har en svigersøn Erik Buchardt overtaget slægtsgården.

Det ejendommelige navn, Ovn, skal ifølge familietraditionen være kommet af, at gården lå med skov på de tre sider, så den lå som i en ovn. Gårdens bygninger står som ved udflytningen i 1770, men med betydelige udvidelser, tilpasset de krav landbrugets udvikling gennem årene har gjort nødvendige.

Ovn var under fremmedherredømmet et af danskhedens faste punkter. Jes Hansen, født 1840, var stærkt engageret i det nationale arbejde og i hjemmet kom begge de danske rigsdagsmænd Gustav Johansen og redaktør Jens Jessen. Da sprogforeningen oprettede bogsamlinger rundt om i sognene, fik en bogsamling husly på Ovn, hvorfra bøgerne så blev udlånt til danske hjem i Rinkenæs.

Foruden hosstående billeder findes der på kirkegården flere gravsten over medlemmer af slægten fra Ovn.

Familien Thaysen, Tummelsberg

Poleret granitsten 160 × 38. Ruhestätte der Familie Thaysen, Tummelsberg. Jürgen Thaysen * 11. 6. 1799. † 14. 11. 1875. Metta Thaysen geb. Jessen, * 15. 1. 1808. † 11. 11. 1875. Peter Thaysen * 2. 10. 1832. † 21. 7. 1895. Anna Thaysen geb. Jürgensen * 28. 12. 1848. † 8. 1. 1878. Jürgen Thaysen * 24. 11. 1866. † 15. 5. 1925. Cathrine Thaysen geb. Paulsen * 21. 5. 1879. † 12. 4. 1963. Nederst på sokkel: Ruhet in Frieden. Ved siden af denne sten står en poleret granitsten 70 x 90. Stenen er sat over de to søskende, Meta K. Thaysen * 11. 2. 1905. † 5. 12. 1967. Og Peter Thaysen * 10. 4. 1908. † 3. 5. 1978. Ruhe in Frieden.

Slægten Thaysen skal ifølge en familieoverlevering nedstamme fra en skotsk fisker, som kom fra floden Tay i Skotland og bosatte sig i Sandager og fik navnet Taysen. Han eller hans søn skal så have byttet sine fiskeredskaber med en lille gård i Rinkenæs Nederby. På det sted, hvor Tummelsberg ligger, lå omkring år 1700 en gård, der ejedes af Jørgen Lassen. I 1715 giftede Peter Thaysen fra Rinkenæs sig med datteren Ingeborg Lassen og overtog samtidig gården, og det unge par blev stamfader og stammoder til slægten Thaysen på Tummelsberg, og gården gik fra da af i arv fra far til søn i otte generationer i mere end 250 år. Gravsten for de fire første slægtsled findes ikke. For de første fire, Peter, Andreas, Jørgen og Peter Thaysen var det et slid fra morgen til aften. Jorden, der havde været fælleseje, havde ligget mere eller mindre uopdyrket hen, og for at gøre den brugbar, skulle der graves grøfter, fjernes store sten, der blev brugt til hegn, og mange træer og buske ryddes. De gamle bygninger er erstattet af en ny gård, der bærer årstallet 1770. Det var flittige og nøjsomme bønder, og som en af dem sagde: »Det var godt for slægten, at Tummelsberg lå ude på marken, så der var lang vej til kroen.« Jorden blev stadig forbedret. I midten af 1800 tallet blev markerne drænet, så udbyttet blev bedre, og der blev købt mere jord til, og også i næste slægtsled skete der forbedringer. Staldbygningerne blev bygget om og mere og mere jord købt til, så da den sidste Peter Thaysen overtog gården var den på 200 tdr. land. Peter Thaysen var ugift, og få år før han døde blev Tummelsberg solgt til Graasten kommune.

Familien Thaysen, Rinkenæs

Granitsten med poleret forside. 133 × 63. Oven på stenen et kors 53 × 30. Jes Thaysen. * 29. 9. 1802 † 24. 3. 1881. og hustru Christina Thaysen født Clausen * 21. 5. 1809. † 28. 5. 1891. Hans Thaysen * 15. 5. 1837. † 11. 8. 1908. og hustru Marie Thaysen. Født Hansen * 26. 11. 1845. † 18. 10. 1930. Marie M. Thaysen. Født Nicolaisen. * 17. 2. 1886 † 15. 7. 1926. Jes Thaysen. * 18. 2. 1874 † 25. 2. 1944. Hvil i fred. På gravstedet tillige en poleret sten 64 × 74. Hans Thaysen * i Rinkenæs d. 1. 5. 1912, † på Toftfælled i Nybøl d. 27. 7. 1954. Du ville altid kun det gode. Som relief på stenen er et hestespand for en plov. (Dette symboliserer den afdødes erhverv.)

Side om side med gravstedet for familien Thaysen, Tummelsberg, er gravstedet for familien Thaysen i Rinkenæs. Gården findes ikke mere, den nedbrændte i 1918 og blev ikke genopbygget. I stedet opførtes på grunden Rinkenæs første alderdomshjem.

Familien Knutz

På familiegravstedet tre sten. Fra syd mod nord ses først en sort poleret sten med kors. Ruhestätte der Familie Knutz in Rinkenæs. Maria Knutz geb. Mangelsen geb. in Steinberg d. 3. April 1823 gest. in Rinkenæs d. 21. Febr. 1902. Wilhelm Ludwig Knutz. Geb. in Steinberg d. 27. Ochtbr. 1821, gest. in Rinkenæs d. 4. Febr. 1912. Ruhet in Frieden.

Den næste sten er ligeledes sort poleret, står lidt tilbagetrukket på gravstedet. Ruhestätte für Hermann Knutz geb. 15. Febr. 1851 gest. 25. Febr. 1908 in Rinkenæs. Maria Knutz Geb. Thaysen geb. 7. Aug. 1855. Gest. 4. Mai 1932. Nederst på stenens sokkel: Fleissig, redlich, schlicht und gut, war er, der hier im Grabe ruht. (Flittig, redelig, ligefrem og god, var han, der her hviler i graven.)

Den sidste sten på familiegravstedet er poleret granit med et stort kors. Hier Ruhet in Gott. Annine Otte geb. Knutz geb. am 29. Mai 1862 gest. am 25. Aug. 1886. Schlaf süß.

Som familien Meinhardt er også familien Knutz indvandret fra Syd-tyskland og den første Knutz slog sig ned som bager i Rinkenæs, mens andre af slægten blev landmænd og indgiftede sig i de gamle Rinkenæs-familier. Foruden familiegravstedet ses andre steder på kirkegården gravsten over en Knutz.

Pastor N. J. Jensen

Sort poleret granitplade 100 × 60 står støttet op af en stor natursten, hvorpå der er et poleret granitkors 80 × 55. Indskrift: Her hviler i Herren Niels Johannes Jensen, sognepræst i Rinke-næs fra 1886 til 1906. Født i Vilstrup d. 3. August 1856, død i Rinkenis d. 6. Marts 1906. Anna Magdalene Jensen, født Meinhardt, født i Rinkenis d. 21. Jan. 1873, død i København d. 12. Marts 1934. Vær tro indtil Døden, saa vil jeg give Dig Livets Krone. Aa. 2. 10.

På en mindre sten står: Botilla Jensen * 3. 2. 1904 † 18. 1. 1949. Kirsten Jensen * 19. 8. 1939 † 22. 1. 1957.

I den tid nationalkampen var mest skærpet, sad som sognepræst i Rinkenæs en særpræget personlighed, pastor Niels Johannes Jensen. Han var født i 1856 i Sdr. Vilstrup ved Haderslev og fik sin skolegang på latinskolen der, men fik sin studentereksamen i Tyskland. Blev så huslærer hos en tysk godsejerfamilie og fra denne stilling kom han på præsteseminariet i Haderslev.

Skønt hans barndomshjem var hjemmetysk, havde man i det daglige omgangssprog talt sønderjydsk. I de år han havde studeret og undervist i Tyskland, var han blevet besjælet af stor kærlighed til sit danske modersmål og til sin hjemstavn, Nordslesvig.

Han udtalte engang: »– at det egentlig var mærkeligt, at han, der var opvokset i et hjemmetysk hjem med en ivrig Slesvig-Holstener til far, og havde levet sit ungdomsliv i Tyskland, var blevet så dansk.«

Det billede, der dannes af sognepræsten, når vi stykker de forskellige udsagn om ham sammen, viser os en mand med store idealer, en meget godhjertet mand, der var villig til at give sin sidste skilling bort til den, der havde mindre, og det uden hensyn til egen familie, der så måtte mangle. Ligeledes viser det en mand, der kunne være opfarende, når det ikke gik, som han ønskede.

Men han kunne også være lystig og glad i gode venners lag ved en dampende grog. Han var meget musikalsk og havde talent for tegning og maling. Han fandt, at folkemålet var det smukkeste dansk, og da han også havde en poetisk åre, skrev han digte på sønderjydske. Hans vistnok første digt skrev han på dialekt i gæstebogen på Skamlingsbanken, hvor han som ung deltog i mødet d. 4. juli 1886, da man på Skamling afslørede en mindesten for Grundtvig.

Digtet kalder han: »E sandhee sejrer«.

Fold it aa Knæ faa oll Folks Slarre,
kryf it i Stæv faa Folkes Snak,
Di ollemesd sæ sjell kuns narre,
som Hvermand old vil gør te Takk.

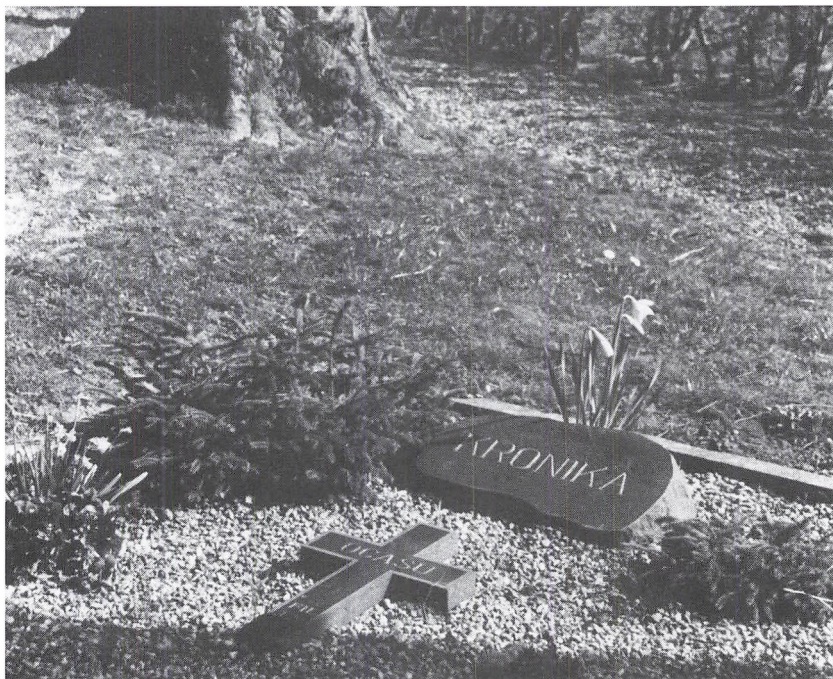
Vær stolt kuns, vil di ne dæ rakke,
Saa snart do for e Sandhee stri'r,
Ven doffeld styv do bær din Nakke,
saa blyvr di kjæv dera omsi'r.

For aller kan e Sandhee kues,
den maa gaa frem a Kamb te Sejr,
saa vist som aller kan forskrues,
den vej som Sol aa Stjerne tejr.

I 1903 fik han udgivet en lille digtsamling, »Simon Peder«, hvor han med en række digte fortæller om bibelske hændelser på sønderjydske. Og det var netop på sønderjydske han fik kontakt til børn og unge i sognet. Han samlede dem i præstegården eller rundt om i hjemmene, sang med dem og underviste dem. Efter et møde, på vej hjem til præstegården, faldt han om og døde.

Jacob Kronika

Født 8. 1. 1897 i Broager, død 3. 5. 1982 i København. Liggende poleret granitsten 53 cm. Indskrift: Kronika. Neden for stenen et poleret kors, hvor der står: Ocasu. Det latinske ord kan oversættes til: solnedgang. Nederst på korset: Fil. 3.20. Skriftstedet lyder: »Thi vort borgerskab er i Himlen«.

Det er nok den mest beskedne gravsten på kirkegården. Kun efternavnet, men det var også under dette, han var kendt, for navnet Jacob blev aldrig brugt. Alle i Sydslesvig vidste, hvem Kronika var. Måske er det hans slægts tilknytning til Broager og Alnor, der er årsag til, at han ønskede at blive begravet i hjemstavnen.

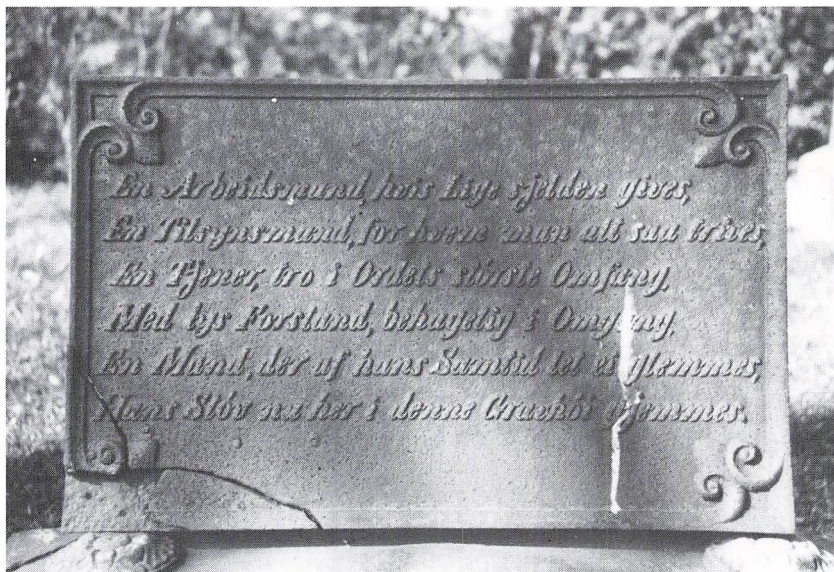
Han voksede op i et dansk hjem, men allerede da han var dreng, flyttede familien til Flensborg, og i sin opvækst syd for grænsen af 1920 var han stærkt knyttet til det danske mindretal, og i sin livsgerning var han aktiv i kampen for danskheden.

Han blev student i 1916 fra Oberrealschule og efter studentereksamen studerede han i Kiel, hvor han læste historie og kristendomskundskab. Han var med i første verdenskrig. Efter krigen deltog han meget aktivt i afstemningskampagnen og blev redaktør af den dansksindede tyskskrevne avis Flensburger Zeitung. I 1924 blev han leder af det danske generalsekretariat og således stærkt engageret i den danske mindretalsorganisation. I 1932 flyttede han til Berlin, hvor han var korrespondent til Flensborg Avis, senere til Dagens Nyheder – Nationaltidende og til Svenska Dagbladet. I Berlin blev han formand for den internationale presseklub og var også det danske mindretals talsmand over for de tyske myndigheder og fik derved mange informationer og indblik i de nazistiske planer og forudsagde gennem sine artikler Danmarks besættelse d. 9. april.

I alle krigsårene blev Kronika i Berlin. Efter kapitulationen i 1945 blev han af russerne sammen med personale fra den danske ambassade ført til en interneringslejr ved Moskva, men på et illegitimt dansk pas, som han var blevet forsynet med, kom han med gruppen i august til København.

Han ville så til Flensborg, men først i 1946 lykkedes det for ham, og her arbejdede han energisk for, at Sydslesvig skulle frigives fra tysk styre. I 1947 kom han atter til Berlin, og fra forbundsrepublikkens oprettelse i 1949 til Bonn og fortsatte sin korrespondentvirksomhed til Flensborg Avis og Dagens Nyheder. I 1953 vendte han hjem til Flensborg, hvor han i 1960 blev chefredaktør på Flensborg Avis, og denne post havde han til 1964. Efter at han var trådt tilbage, fortsatte han med sit forfatterskab og udgav en række bøger. Han havde allerede i 1958 udgivet: »Berlins undergang 1945« og »Lys i vinduet«, notater fra sin tid i Berlin 1932-39. Nu fulgte »Midt i fjendens lejr« om krigsårene og flere andre. Han var stærkt religiøs, hvilket skinnede igennem i hans bøger og de foredrag han holdt. I 1975 bosatte han sig i København, hvor han boede til sin død.

Teglbrænder Mathias Matthiesen

Under en gammel barok gravsten – sandsten med rosetter i hjørnerne – er M. Matthiesens grav. Den øverste halvdel er så forvitret, at tyding er umulig, men nederst kan vi dog skelne Mathias Matthiesen og året 1860. Det år han døde. Han er født i Egemsund d. 9. september 1781.

Han blev gift med Anne Margrethe Asmussen fra Tinglev. Hun døde 13. 3. 1846 og efterlod foruden manden fem børn, der alle kom godt i vej.

I øverste ende af gravstenen er anbragt en opretstående jernplade 40 × 63 cm, som har følgende indskrift:

En arbejdsmand, hvis lige sjælden gives,
En tillidsmand, for hvem man alt så trives.
En tjener tro i ordets største omfang.
Med lys forstand, behagelig i omgang.
En mand der af hans samtid let ej glemmes.
Hans støv nu her i denne gravhøj glemmes.

Hvem der har rejst pladen, og hvem der har forfattet indskriften vides ikke, man gætter næppe forkert ved at pege på degnen i Rinkenæs, Hans Jørgen Nielsen, der var degn i sognet fra 1832-83. I al fald er rytmen i digtet den samme, som på Seier Steffensens gravsten.

At være teglbrænder var en ansvarsfuld post. Han skulle sørge for, at temperaturen i teglovnene var konstant, så brændingen blev perfekt.

Meget kunne ødelægges, hvis ilden blev for voldsom, eller hvad værre var, at ilden gik ud.

Det ovennævnte vers giver udtryk for, at Matthiesen var en mand man kunne stole på, og det samme vidnesbyrd får vi i en anbefaling hans arbejdsgiver gav ham, da en teglværksejer i Nybøl havde bedt Matthiesen undersøge et areal, om der var godt ler og nok til at anlægge et teglværk.

H. C. Richelsen skriver da på tysk følgende, der her er oversat.

»M. Matthiesen har i 15 år til min absolut fulde tilfredshed forestået mit teglværk, Pelzerhof. Når han efter at have undersøgt jordlodden, og erklæret den god, så bevidner jeg hermed, at hans erfaring og kendskab gør, at man kan anlægge et teglværk.

H. C. Richelsen, Pelzerhof, Egersund.

Buschmoes, d. 17. Januar 1843.

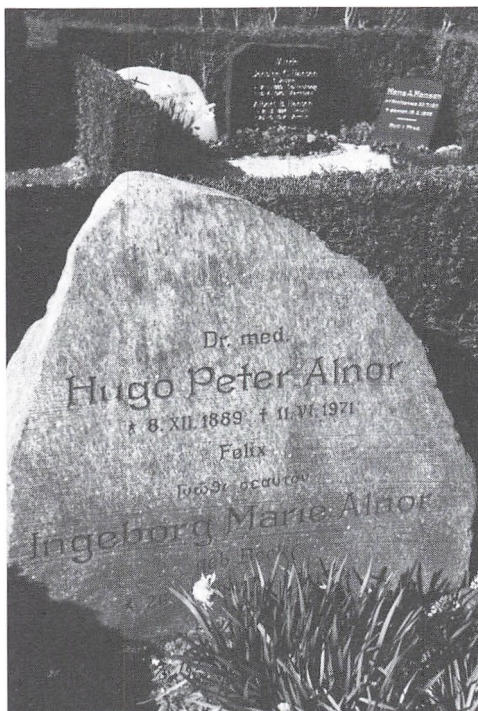
Sophie Magdalene Kingo

Næsten skjult af en stor tax støder vi på en gravsten med navnet Kingo, og uvilkårlig går tanken til vor store salmedigter og præst Thomas Kingo, om der her skulle være en familieforbindelse?

Stenen er en granitsten med et kors foroven af marmor og en indmuret marmorplade, der har følgende indskrift: »Herunder hviler Sophie Magdalene Kingo, født Wolff. Født på Sjælland d. 25. Octbr. 1782. Død i Alnor d. 11. Janu. 1862.« I kirkebogen får vi lidt nærmere oplysninger, der står: »Enkekone Sophie Magdalene Kingo, Alnor. Ægtedatter af Degn Samuel Elias Wolff i Smørumovre paa Sjælland. Enke efter afdøde Møller Niels Kingo paa Sandbjerg Mølle. Hun efterlader med en afdød Datter Louise Sophie, som var gift med Gaardmand August Thomsen, Fruelund, to Børnebørn Louise og Sophie, og desuden følgende Sønner. 1. Ludvig Christian Samuel, Ejer af Jelsgaard. 2. Thomas. 3. Johannes, Forpagter af Egersund Færgegaard. 4. Nikolaj, Administrator af de kongelige Møller i Flensborg.«

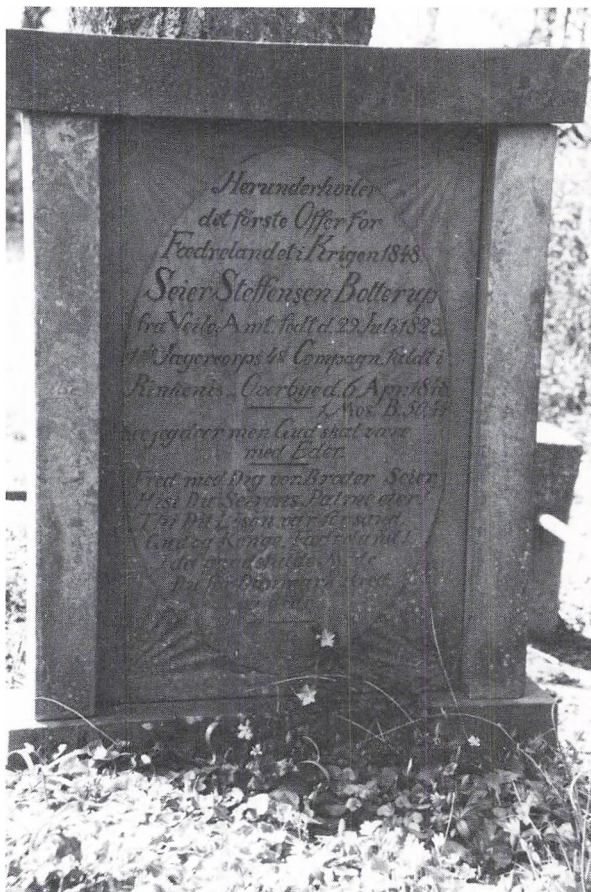
Dr. med. Hugo Peter Alnor

Natursten 100 × 100. Indskrift: Dr. med. Hugo Peter Alnor. * 8. XII 1889. † 11. VI 1971. Felix*). Nogle græske bogstaver**). Ingeborg Marie Alnor, geb. Bech. * 26. 7. 1893. † 1. 11. 1974. *) Det latinske ord Felix kan oversættes til, lykkelig. **) Den græske tekst på stenen er et citat fra Sokrates: »Kend Dig selv«.

Dr. Alnor var født i Gaarden ved Kiel, hvor faderen var lærer, gift med Marie Birgitte Richelsen. Dr. Alnor blev student fra Kiel og studerede derefter på universiteterne i Freiburg og München. Under 1. Verdenskrig var han læge på et lazaret i Kiel og senere marinelæge. Fra maj 1919 nedsatte han sig som praktiserende læge i Tinglev, hvor han var til 1956, da han flyttede til Kollund og praktiserede der. Når dr. Alnor ønskede at blive begravet i Rinkenæs, skyldes det sikkert, at familien havde nær forbindelse til Richelsen-slægten, og han havde rod i Alnor.

Soldatergrave

På en sandsten i en sandstens ramme 110 × 80 med ornamenter i hjørnerne, omsluttet af en oval, er indskriften indhugget: Herunder hviler det første Offer for Fædrelandet i Krigen 1848. Seier Steffensen Botterup, 1ste Jægercorps 4de Compagni faldt i Rinkenis - Overbyed 6. April 1848. 1. Mos. B. 50. 44. *) See jeg dør, Men Gud skal være med Eder. — Fred med dig vor Broder Seier. Hist Du Sejrens Palmer ejer! Thi Dit Løsen var for sand. Gud og Konge, Fædreland. I det gaadefulde Møde, Du for Danmark stred og døde.

*) Ved opmaling af indskriften på gravstenen er 1. Mos. B. blevet ændret fra 50.24 til 50.44.

Krigen 1848-50 mærkedes også i Rinckenæs, hvor der den 6. april fandt en lille fægtning sted i byens vestlige udkant. En mindesten blev rejst, hvor kampen fandt sted og en dansk soldat faldt. Indskriften på denne sten lyder: »Minde om 6. April 1848. Første Skud fra Krigerskare, voldte Byen Skræk og Fare, men med Tak og Pris og Hæder, broderlig vi mindes Eder, der ved Krigens første Møde, Sejr vandt, hvor Seier døde.«

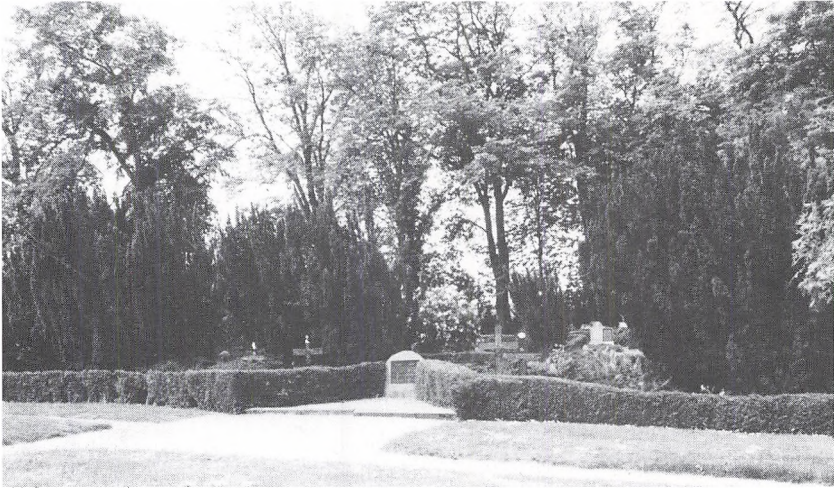
Det var en ganske ubetydelig fægtning i krigshistorien, men i Rinckenæs gjorde den et stærkt indtryk. Beboerne følte, at de danske soldater havde forsvaret dem, og helt urigtigt var det ikke, for de fjendtlige styrker havde, foruden at rekognoscere den danske hærs stilling, også til opgave at tage tingskriver Peter Jepsen til fange. Den lille kamp havde gjort et stærkt indtryk på beboerne i Rinckenæs, og de har følt trang til at sætte en mindesten om begivenheden. Stenen står stadig i Rinckenæs ved hovedvej 8 tæt ved Mindegaard.

Det var degnen i Rinckenæs, Hans Jørgen Nielsen, der var degn fra 1829-83, der forfattede indskriften på både mindestenen ved landevejen og på indskriften på gravstenen. Begge indskrifter er ganske kønne, men kan virke lidt patetiske, men det er tidens stil. I mange år blev mindesten og gravsten trofast passet af gårdejer Hanssen, Nørremølle, H. P. Hanssens far.

Krigen 1864

Vest for kirken ligger et gravsted for faldne i krigen 1864. Gravstedet er 6 meter bredt og 30 meter langt. Midt i gravstedet står en stor granitsten, på hvilken side om side er fæstet to ens metalplader, der på den ene har dansk og på den anden tysk enslydende tekst.

Hvilested for 66 prussiske og danske døde i Lazaretterne i Rinkenæs i krigen 1864. Her er Fred efter Strid. Rinkenæs Menighed satte dette minde.

Til venstre for denne sten står to jernkors, sortmalede med teksten malet hvid. Begge kors er 120 × 70, og har øverst på korset et symbol, der på det ene er en engel siddende med en palmegren og et kors, på det andet er symbolet for tro, håb og kærlighed vist med et hjerte, et kors og et anker. Det ene kors har indskriften: Hier ruhet der Gefreiter Ferdinand Dahlenburg. 1te Compagnie, 8te Brandenb. Infanteri Regiment. nr. 64, blieb den 18. Febr. 1864 an der Böffelkoppel.

På det andet kors lyder indskriften: Hier ruhen Jäger Carl Friedrich Gustav Densor, geb. d. 27. 8. 1840 zur Charropsee in Brandenburg, und Johannes A. W. geb. 25. 6. 1844 zu Zechow in Brandenburg. Von Brandenb. Jägerbataillon nr. 8, fielen den Ehrentod zu Wielhoi am 22. 2. 1864. Im Anerkennung die Cameraden der 4. Compagni.

Til højre for den store sten står også to jernkors over enkelte begravelser. På det ene er indskriften: Hier ruhet Martin Pahl, geb. 10. September, gest. d. 27. Februar 1864. Stabordonanz des Königl. Preuss. 3. Armee Corps. Aus Beitrage seiner Kameraden der Stabswache errichtet.

På det andet kors er indskriften: Hier ruhet fern von den Seinen, der Königl. Preuss. Assistentartz Dr. Eduard Ottmann, geb. d. 2. Novbr. 1835, gest. d. 10. März 1864.

Som det ses på indskriften på fællesgraven er der 66 danske og tyske soldater. I Rinkenæs kirkebog er kun nævnt navne og hjemsted på 15 danske. Der er ikke skrevet noget om begravelsen af de tyske, af hvilke der således skulle være 51. Man må gå ud fra, at de tyske militære myndigheder har underrettet de pårørende, hvor deres sønner er gravlagt.

Fra Rinkenæs sogn var blandt andre også indkaldt en søn af Peter Thaysen til den danske hær, han hed også Peter Thaysen, født 6. maj 1840. Han var blevet taget til fange og kom til Magdeburg, hvor han døde på garnisonslazarettet den 28. februar 1864 og begravedes langt fra hjemstavnen.

Krigen 1914 - 18

Der findes vist ikke en kirkegård i Nordslesvig, som ikke har et mindesmærke for faldne i 1. Verdenskrig. Også på kirkegården ved Rinkenæs gamle kirke er rejst et mindesmærke for sognets faldne, som ligger begravede mangfoldige steder på Europas slagmarker.

I 1922 opførtes en gravhøj med en stor mindesten, der har følgende indskrift: Dette Minde Rejste Rinkenæs Sogn For sine Faldne 1914 - 1918. Math. 20.28. (Ligesom menneskesønnen ikke er kommen for at tjene, men for at tjene og give sit liv til genløsning for mange.)

Ved højens fod var rejst 10 mindre sten hentet på marker og ved stranden i det bebyggelsesområde, hvor de faldne var fra og med deres navne indhugget, i alt 49.

I 1937 ændrede man på gravhøjen, så mindestedet fik den skikkelse, det har nu. Selve hovedstenen står lidt hævet, og de 10 »bysten« anbragt i en bue, og på den måde er der skabt en mindeplads.

Står man med front mod mindesmærket er fra venstre følgende sten: Alnor med tre navne på faldne, Trappen seks navne, Dalsgaard fem navne, Stranderød tre navne, Bækken ni navne, heraf tre brødre, N. Rinkenæs otte navne, O. Rinkenæs fire navne, Havgaard fire navne, Volsballe fire navne og Buskmose tre.

Den store sten er 170 × 80. De ti sten er mellem 70 og 120 cm høje. Enkelte af de faldne har de pårørende også villet mindes ved at lade deres navne indhugge i gravsten på familiegravstedet.

Når gudstjenesten Allehelgensdag er forbi i den gamle kirke, begynder kirkeklokken atter at ringe og varer ved hermed, mens menigheden samles til andagt på mindepladsen. Denne smukke tradition holdes i hævd den dag i dag.

Anden Verdenskrig

I de 100 år fra krigen 1848-50 og til Anden Verdenskrig sluttede i 1945, var der fire krige, der alle fire satte deres spor i Rinkenæs, når der i hjemmene kom besked om, at en søn eller far var faldet. Også i sidste krig drog unge fra Rinkenæs ud, nogle følte sig solidariske med Tyskland og meldte sig under fanerne, andre følte sig måske lidt presset til at melde sig, men i begge tilfælde fandt nogle af dem døden på valpladser overalt, hvor krigen førtes og blev begravet fjernt fra hjemstavnen. For nogle af dem er mindet om dem bevaret på en mindesten på Rinkenæs kirkegård. Således for Christian L. Petersen.

En mørkpoleret granitsten 75 × 75 cm. Øverst er indhugget et kors i en cirkel. Minde om Christian L. Petersen, født d. 28. 6. 1915. Falden d. 5. 3. 1943. Guds Vilje sket som er bestemt. En god søn og broder glemmes aldrig.

Gravsten fra sløjfede grave

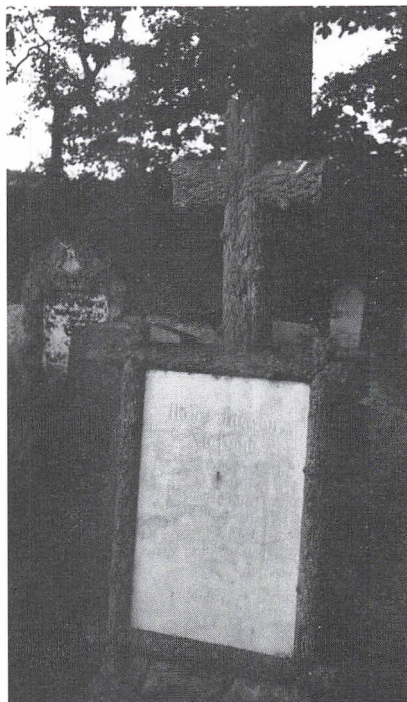
Når der ikke længere blev betalt for gravstedet, blev det sløjfet. Før i tiden blev gravstenene henlagt i en bunke i et hjørne af kirkegården. Nu har man lidt mere pietet, og er gået over til at anbringe dem stående i rækker, og her kan man, om ellers indskrifterne kan tydes, støde på kendte navne fra sognet. Det tjener kirketjeneren til ære, at de gamle sten bliver bevaret på denne måde. Blandt de mange sten skal her nævnes to.

En sten af poleret granit 60 × 40. Indskrift: Hier ruhet Der Kunstmaler Johannes Knutz geb. d. 16. Dezbr. 1855, gest. d. 4. Juni 1904. zu Rinkenis. Ruhe in Frieden.

Johannes Knutz var med i kunstnerkolonien i Egersund, hvor både tyske og danske malere i nogle sommermåneder samledes for at male motiver fra egnen, færges, teglværker, skibe og fjorden. Mange af malerierne kan ses på museet i Flensborg, hvor også Johannes Knutz er repræsenteret med to billeder.

Lidt derfra en sandsten, 100 × 40 med et kors af sandsten, udskåret som et træ, 45 cm. I stenen indsat en marmorplade. Indskrift: Hans Jørgen Nielsen * i Visby 10. Nov. 1807. Kaldet til lærer i S. Hostrup d. 1. Oktb. 1829. Valgt til degn og lærer i Rinke-næs i 51 år. † i Flensborg d. 9. August 1891. I. Joh. 1. 7 (Jesus Guds Søns blod renses os fra al synd.)

Degn Nielsen gik højt op i sit arbejde, men fik også tid til at drive lidt landbrug. Skolen, han underviste i, var ny 1834, det er det nuværende hus på Nederbyvej 88. Han var gift 4 gange, den sidste kone overlevede ham, da han døde i Flensborg.

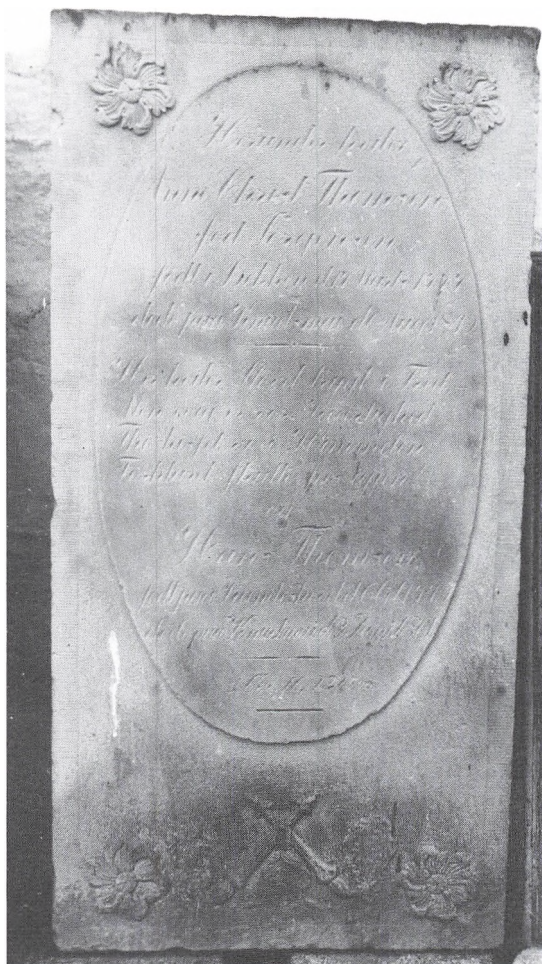

Gamle gravsten

Det er heldigvis ikke alle gamle gravsten, der er gået til. Mod kirkens nordlige mur er opstillet en række på 15 store sten, men desværre er de mærket af tidens tand, så det er ikke let at se indskrifterne på dem. Ifølge Trap skal en være rød ølandsk kalksten fra omkring 1670, Iohan Friederich Tielsen, en anden fra omkring 1710, Nis Iesen Muller og hustru, en fornem baroksten. Det kan undre, at der ikke findes gravsten over medlemmer af slægten Bennik, der i mange generationer ejede Benniksgård og var førende i sognet. Vi ved, at en Peter Bennik, som døde d. 21. 3. 1669, blev begravet i kirken, og at en anden Peter Bennik, som døde i 1684, ligeledes var gravlagt i kirken. Deres gravsten blev taget op ved en restaurering af kirken og er forsvundet. Et par af de langs muren opstillede gravsten er det nogenlunde muligt at læse indskrifterne på.

En sandsten med rosetter i de fire hjørner. Indskrift: Gårdmand Peter Hansen i Rinkenæs, født den 28. Marts 1787, død den 9. Juli 1854. Det faste Haab vi ses igen. Din sorg – og Hustru Ingeborg Hansen, f. Jessen, født den 15. Novbr. 1790, død den 2. Januar 1879. Phil. 3. 20. 21. (Thi vort Borgerskab er i Himlen, hvorfra vi også forventer som Frelser den Herre Jesus Kristus.)

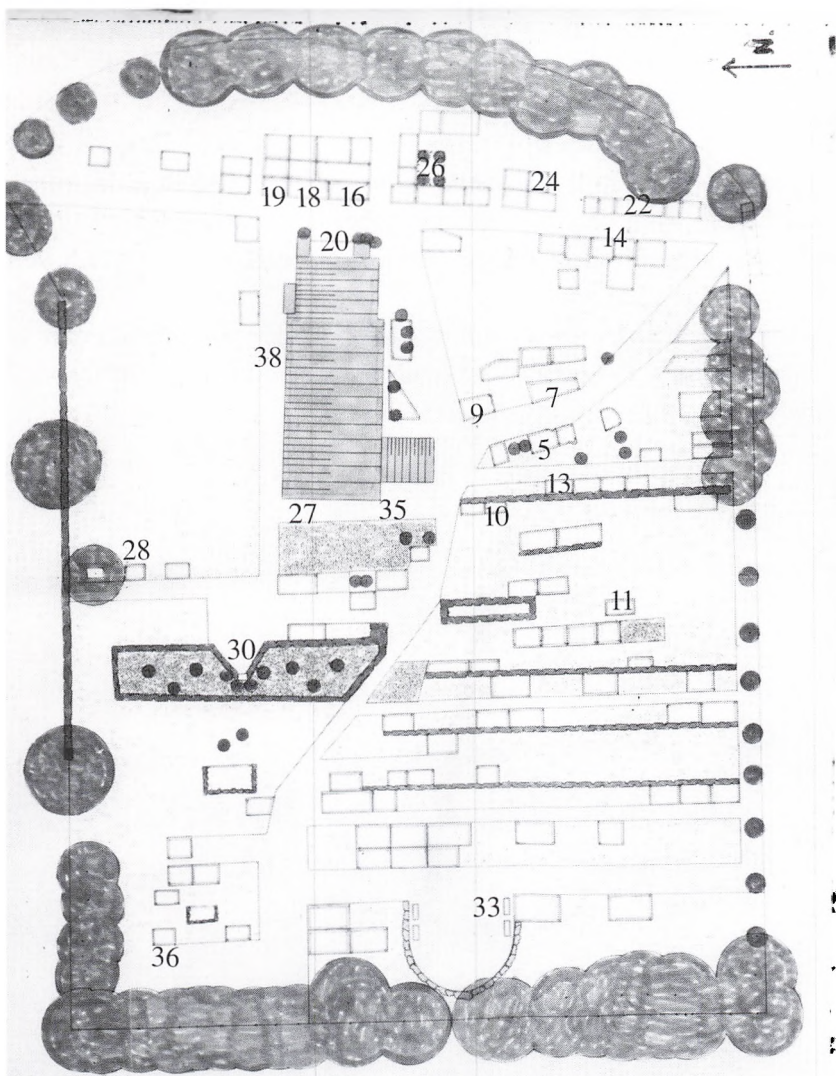

En anden sandsten forsynet med ornamenter og symboler. I en indhugget oval er indskriften: Herunder hviler Anne Christ Thomsen, født Jørgensen, født i Bekken 17. Marts 1777, død på Knudsmai 16. Augs. 1849. – Her hviler Støvet trygt i Fred, men evig er vor Kierlighed. Thi hisset vi i Himmelen. Forklaret skulle ses igjen. – og Hans Thomsen, født paa Randeshoved d. 6. Ocht. 1779, død paa Knudsmai d. 13. Jan 1861. 1 Cor. 16. 23 Vers. »Den Herre Jesus Naade være med Eder«.

Side	5	Familien Korff
	7	Familien Richelsen
	9	Familien Jepsen
	10	Familien Meinhardt
	11	Familien Nielsen
	13	Rasmus Hansen Petersen
	14	Familien Hansen, Ovn
	16	Familien Thaysen, Tummelsberg
	18	Familien Thaysen, Rinkenæs
	19	Familien Knutz
	20	Pastor N. J. Jensen
	22	Redaktør Kronika
	24	Teglbrænder M. Matthiesen
	26	Sophie Magdalene Kingo, Alnor
	27	Dr. med. H. P. Alnor

Soldatergrave

	28	1848
	30	1864
	33	1914 - 18
	35	2. verdenskrig
	36	Gravsten fra sløjfede grave
	38	Gamle gravsten

Kort over Rinkenæs gamle kirkegård. Efter kortet blev tegnet, er der sket ændringer på kirkegården. De gravsteder, der omtales i artiklen, er markeret med tal, og dette tal henviser til sidetallet, hvor det pågældende gravsted er beskrevet.

Bygningsbevaring

Professor ved Kunstakademiet, Hans Munk Hansen, der tillige er medlem af »Det Særlige Bygningstilsyn« har skrevet efterfølgende artikel, hvor han generelt belyser fredning og bevarelse af huse, der kan fortælle om husets historie, og som har arkitektonisk værdi. Også huse i Gråsten og omegn omtales.

Bygningsbevaring er et område, hvor, vi der bor her, alle har et medansvar for at bevare den kulturelle arv, vi har modtaget fra generationer før os, som vi bør bringe videre.

Rinkenæs Nederbys gade – Et helstøbt landsbymiljø fra omkring 1914 med kro, smedie og håndværkerhuse. I lidt større afstand Trappen mølle og til højre gården Grott. Væsentlige rester, omend stærkt forvanskede, er bevaret. (Foto: Biehl)

Bevaring og pleje af vor bygningsarv

Der er i dag en levende interesse for at bevare flest mulige af vore ældre værdifulde bygninger og bymiljøer. Og hvor det tidligere oftest var enkelte historisk engagerede personer, der talte den gamle arkitekturs sag, er der nu bred folkelig opbakning bag bygningsbevaringen. Grunden hertil må nok søges i de senere årtiers enorme forandringer af vore fysiske omgivelser, der ganske vist har bragt materielle forbedringer, men ofte har efterladt karakterløse bymiljøer. Bevidstheden om, at vore gamle byer og bygninger er en væsentlig del af vor kulturelle identitet, er stærkt voksende.

Dette bør dog ikke føre til, at vi forsøger at fastlåse udviklingen og modarbejder forandringer og nybyggeri. Målet må være at finde en passende balance mellem bevaringshensyn og en nænsom fornyelse. Her kan dog ofte opstå modsætninger i forskellige opfattelser af, hvad der er bevaringsværdigt.

Holdningerne ændrer sig her hele tiden i takt med de strømninger, der bevæger samfundet i øvrigt.

Det eneste helt sikre er, at et historisk hus, der er revet ned, er tabt for altid.

Bygningsfredning

I erkendelse heraf har samfundet følt det som en nødvendig opgave at beskytte de vigtigste ældre bygninger, og Danmark fik derfor sin første lov om bygningsfredning i 1918. Denne lov er blevet revideret nogle gange siden, men praktiseres i hovedtrækkene stadigvæk som oprindeligt. Fredningsforslag behandles af »Det Særlige Bygningssyn«, hvis 12 medlemmer repræsenterer faglig ekspertise og forskellige interessegrupper. Efter en positiv bedømmelse af et forslag bliver fredningen gennemført af Miljøministeriets Planstyrelse.

Et vigtigt princip i lovgivningen er, at alle borgere i landet kan fremsætte forslag til fredninger og omvendt har ret til at protestere mod Det særlige Bygningssyns indstillinger. Når en bygning er fredet, kan den ikke nedrives uden særlig tilladelse som kun gives i undtagelsestilfælde, desuden skal ændringer både i husets ydre og indre godkendes. Væsentlige sager bliver forelagt Det Særlige Bygningssyn, medens mindre problemer behandles af Planstyrelsen, som også i en vis udstrækning bistår de fredede huses ejere med gode råd.

Fredning af en bygning betyder således en vis begrænsning af ejers mulighed for at disponere frit med sit hus. I praksis opfattes dette dog sjældent som en belastning. Snarere tværtimod føler mange ejere en berettiget stolthed over, at deres hus tillægges en betydning. Desuden gives der en række økonomiske lettelser for plejen af de fredede bygninger som fritagelse for ejendomsskat og udvidet skattemæssigt fradragsret for vedligeholdelsesudgifter. Ligeledes kan der i særlige tilfælde opnås offentlige tilskud til bygningsarbejder.

Holdninger til bevaring af bygninger igennem tiden

Oprindeligt var bevaring og plejen af ældre bygninger fortrinsvis motiveret med nødvendigheden af at fastholde en materiel værdi – man havde simpelthen ikke råd til hurtige udskiftninger. Selv de mægtigste i landet byggede om og lappede deres slotte så længe det overhovedet kunne lade sig gøre.

Det er først med vort samfunds industrialisering at en ny opfattelse bredte sig. Det betragtedes herefter som mest hensigtsmæssigt at rive den ældste bebyggelse ned og erstatte den med »moderne« huse. Senere kom også den motoriserede trafiks krav om arealer til gader og parkeringspladser, der blev prioriteret højt på den eksisterende bebyggelses bekostning.

Alt sammen med det resultat, at båndene til tidligere generationer blev skåret over, og den lokale egenart var i fare for at blive udslettet. Denne udvikling har været stærkt accellererende efter 2. verdenskrig,

indtil der i de senere år er opstået en stærk folkelig reaktion mod vor bygningskulturs forfald.

Meningerne, om hvordan man kan fastholde og pleje det der er tilbage af vor historiske bygningsarv, er dog forskellige.

Dette har givet anledning til endeløse debatter lige siden bevarings-sagens spæde start.

Navnlig har der været forskelle i opfattelsen af, hvilke bygninger der er bevaringsværdige.

Oprindelig begrænsede interessen sig til de store arkitektoniske glansnumre som katedraler, slotte og store borgerhuse, men efterhånden åbnedes øjnene også for det mere jævne byggeri.

Smukke traditionelle bøndergårde, købstædernes prægtige bindingsværkshuse og endda ganske beskedne, velproportionerede håndværkerhuse blev efterhånden omfattet af bevaringsinteressen.

I de senere år er der herudover opstået en stærk bevægelse for bevaring af karakteristiske eksempler på den tidlige industris bygningsanlæg såsom møller, teglværker, mejerier og egentlige fabrikker.

Dette skal også ses i sammenhæng med, at fredning ikke udelukkende foretages med begrundelse i arkitektoniske kvaliteter, men ofte også på baggrund af en bygnings kulturhistoriske betydning.

Er det offentliges indsats for bygningsbevaringen i overensstemmelse med befolkningens ønsker?

Af og til må det dog overvejes om lovgivningen om bygningsbevaring stadig er i trit med samfundets udvikling. Således har på det allerse-neste miljøministeren, under hvem Det Særlige Bygningstilsyn sorterer, følt behov for en samlet vurdering. Bl.a. to sager, hvor stærke lokale protester forhindrede bevaring af værdifulde bygninger (heraf een i Gråsten) gav anledning til, at der i 1989 blev nedsat et »Bygningskul-turudvalg«, der dels skulle gennemgå den nuværende bevaringsindsats, også set i relation til de samfundsøkonomiske interesser, dels formulere en strategi for en fremtidig bevaringspolitik. Resultatet af udvalgets

arbejde foreligger nu i en betænkning, »Bygningsbevaring«, Miljøministeriet. (Trykt juni 1990, pris 78 kr.)

Hovedpunktet heri er, at den danske fredningslovgivning (også sammenlignet med tilsvarende lovgivninger i udlandet) værner landets arkitekturarv på en hensigtsmæssig måde. I fremtiden bør man dog forstærke indsatsen for at sikre værdifulde bymæssige helheder gennem bevarende planlægning. Der tænkes her især på utallige tilfælde, hvor de enkelte bygninger i en gade ikke lever op til de strenge betingelser for fredning, men hvor helheden og sammenhængen har kvalitet. I disse tilfælde er det også vigtigt at udskiftningen og ombygningen af huse sker i overensstemmelse med bydelens karakter, herunder husprofil, materialevalg, farver etc.

Med hensyn til hvilke myndigheder der bør gennemføre bevaringsarbejdet, anser udvalget det stadigvæk for fornuftigt at fredningslovgivningen administreres centralt, medens den bevarende planlægning bedst varetages i kommunerne, hvor udvalget har haft grundlag for at mene, at arbejdet langt de fleste steder vil blive båret af indsigt og motivation.

Arkitektonisk kaos gennem byggeteknikkens mange muligheder

Det vigtigste i alle bestræbelser for at højne vor bygningskultur, det vil sige at både plejen af ældre bygninger og nybyggeri, er imidlertid, at der er en fælles opfattelse af elementære kvaliteter i en bygning.

Så længe traditionen var stærk, udvalget af byggematerialer begrænset og pengene små, blev der næsten udelukkende bygget smukke huse, der i bymæssige sammenhænge dannede harmoniske helheder.

Desværre har de seneste generationers mange nye byggetekniske og økonomiske muligheder, navnlig byggemarkedernes mangfoldige udvalg af nye byggematerialer, ikke kunnet undgå at bevirke en forarmelse af vore omgivelser. Navnlig har »simili«-materialerne fået stor udbredelse. Nu kan man få blikplader, der ligner tagsten, paptage der ligner skifer, betonvægge med et påklæbet lag murstensskaller, gipsplader med påtrykt træmønster etc. etc., alt tilbudt som bedre og billigere end den ægte vare.

Bygningsbevaring i Gråsten kommune

Efter ovenstående mere generelle bemærkninger om bygningsbevaringens forhold rejser sig ganske naturligt forhold om, hvordan de nævnte problemer bliver løst i det lokale område Gråsten, Rinkenæs, Kværns, Adsbøl mv.

Som det første kan det konstateres, at i kommunen som helhed er følgende bygninger fredet:

- »Palæ«, Ahlefeldtvej 5
- Gråsten slot
- Sydbank Sønderjylland (tidl. Hotel Gråsten, Torvet 2)
- Benniksgård's stuehus, Rinkenæs.

Herudover var »Ebelings hus« (bag tidl. Gråsten maskinfabrik) indstillet til fredning af »Det Særlige Bygningssyn«. Som bekendt blev denne fredning dog ikke gennemført.

Fredet – Hofråd og herredsfoged Thomsens statelige »Palæ« fra 1816 som beriger bybilledet og har vist sig anvendeligt til mange forskellige formål.

Ved en nøjere gennemgang af de ældre bygninger i kommunen vil det måske vise sig, at der yderligere er enkelte fredningsemner. Herudover er der mange gode huse som absolut bør bevares, og her er beboernes aktive medvirken og kommunens opbakning afgørende for at redde, hvad der endnu ikke er revet ned eller ødelagt.

Det fører derimod ikke særlig langt at begræde de store tab, der er sket i den sidste generations tid.

Alligevel kan man ikke undertrykke en smertelig følelse, når man tænker på, hvilke værdier der er faldet som offer for sikkert velmente ønsker om at »følge med tiden«. Det er også rystende at se hvilke bygninger der så i vor tid er sat i stedet. Man behøver f.eks. ikke at være særlig nostalgisk anlagt for at foretrække det forsvundne »Haus Steinburg« for det nyopførte bibliotek. Ligeledes tjener den næsten totale udslættelse af den gamle Skolegade med sine arkitektoniske og kulturhistorisk vigtige bygninger ikke byen til ære. Sådanne kunne man blive ved med store og små eksempler – men sket er sket, og man må nu glæde sig over, at der i Gråsten er en stærkt voksende opinion for en mere nænsom omgang med det, der er tilbage.

Også den igangværende bevarende lokalplanlægning af byens center giver håb om at ødelæggelsernes tid er overstået. I denne sammenhæng kan man håbe, at også problemet med de grimme huller i gader og pladsrum, som f.eks. trekanten Skolegade, Borggade, Ahlefeldvej, løses.

Hver beboer bærer en del af ansvaret for byens kvalitet

Man skal vogte sig for at skyde hele ansvaret for bymiljøet over til myndighederne. Den enkelte husejer kan gøre utrolig meget for bybilledet ved en behandling af sin bygning i samklang med husets og omgivelsernes karakter. Dette gælder især ved udskiftning af vinduer og døre, tagmaterialer, skiltning, farvesætning m.m. På disse områder er der blevet syndet meget gennem tiden, ofte i god tro og under påvirkning af smarte reklamer m.m. For fremtiden må man håbe, at ikke mindst håndværkernes bevidsthed om god byggeskik forstærkes og deres rådgivning af kunderne vil afspejle dette.

Tabt - Hospitalet i Skolegade. Et beskedent men harmonisk hus, der var et vigtigt vidne om byens kulturhistorie, især på det sociale område. (Foto: Klinge)

Tabt – Ebelings hus, som dels var et smukt proportioneret hus ved indgangen til byen, dels havde sin betydning i sammenhæng med slottet.

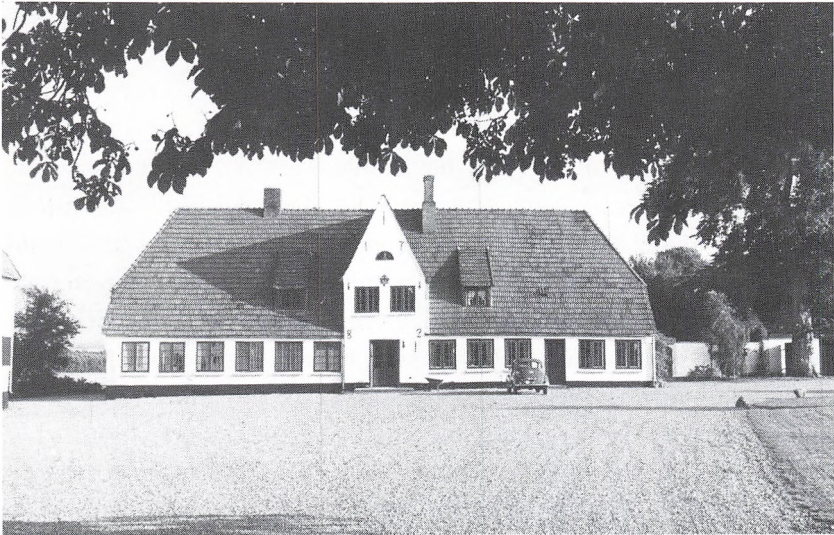
Information og debat om bevaring og nybyggeri

Information og løbende udveksling af synspunkter er det vigtigste grundlag for den gode pleje af vore omgivelser. Man kan naturligvis ikke forudsætte, at alle borgere er kyndige på området, det skal derfor være let og falde naturligt at indhente relevante oplysninger. I efterhånden mange byer i landet er der udkommet overskuelige håndbøger beregnet for ikke-fagfolk, der under særligt henblik på lokale forhold fortæller om byggeskik og tekniske forhold samt giver anvisninger på den rette pleje af ældre huse. I Gråsten, hvor bygningsmassen er sammensat af mange forskellige perioders arkitekturformer, er det svært at give enkle og almenlydige anvisninger til pleje af husene. Generelt kan man dog anbefale, at de ældre huse ved fremtidige reparationer og ændringer såvidt muligt får noget af deres oprindelige præg tilbage, således f. eks. at facadebeklædninger af nye kunstige materialer forsvinder igen, at oprindelige vinduesstørrelser og opdelinger retableres etc.

Væsentligt for Gråstens fremtidige ansigt er naturligvis at nybyggeri indpasses med større følsomhed overfor byens særpræg end det har været tilfældet i de senere år. Hermed menes ikke, at husene skal være kopier af historisk arkitektur. Tværtimod skal også vor tid udtrykke sig i bygningernes udformning. Og dette kan udmærket lade sig gøre med respekt for den ældre bygningsmasses proportioner, rytme og materialegarakter.

Landsbyerne i Gråsten kommune

Den sidste generations omfattende strukturændring i landbruget og de dermed sammenhængende erhverv har naturligvis ikke kunnet undgå at sætte sig dybe spor i landsbyens bebyggelse. I dag bliver store områder, især i Rinkenæs, præget af parcelhusbebyggelse af samme art som i byens udkant. Til gengæld forsvinder gårdenes avlsbygninger en for en, da der nu ikke er behov for dem mere. Endnu kan man dog glæde sig

Fredet – Benniksgårds smukke hovedbygning fra 1782 er en god repræsentant for de større gårdes fritliggende stuehuse. (Foto: Hans Munk Hansen)

Delvis bevaret – Rinkenæs mest markante ældre bygning – Overkroen (nu ungdomsskole). Flytning af hovedindgangen, ændring af tagmateriale samt mindre heldige tilbygninger har ikke beriget bybilledet.

over, at nogle bebyggelses kerne delvis er bevaret som f. eks. Rinke-næs Nederby, Trap-gade m. fl. Her findes der ikke så få af de mere beskedne, men smukke håndværker- og aftægtshuse. Glæden får dog nogle skår, når man ser nærmere på ændringer, der er sket i de senere år. Gamle vinduer og smukke hoveddøre er udskiftet med åndeløse moderne erstatninger, skodder kasseret og fremmedartede beklædninger sat på murene. Ofte med stor økonomisk indsats, men med fatalt resultat for husets kvalitet. Man kunne få det indtryk, at nogle ejere betragter de nye typehuse som ideal og forsøger at nærme sig dette ved omformning af deres gamle huse.

Uvilkårligt rejser spørgsmålet sig, om denne udvikling vil fortsætte indtil egnens særpræg er totalt udslettet, eller om der ikke alligevel er håb for den ældre bygningsmasse.

På samme måde som for byen Gråstens vedkommende kan der ikke gøres noget væsentligt for bygningernes bevaring og nænsomme pleje uden at husejerne selv er overbevist om betydningen heraf. Det offentlige derimod kan bedst medvirke med information og rådgivning og kun i særlige tilfælde ved pålæggelse af restriktioner. Bl.a. ville det være en stor hjælp, at Planstyrelsens registrering og vurdering af den ældre bebyggelse i hele Danmark også snart blev gennemført i Gråsten kommune. Alene det forhold, at en beboer bliver gjort bekendt med, at hans hus officielt betragtes som bevaringsværdigt, kan være en tilskyndelse til større omtanke ved kommende reoveringer.

By- og bygningsplejens overordnede sigte

Som afslutning på disse betragtninger kunne man spørge, om der er videre perspektiver i bevaringsarbejdet end tilfredsstillelse af en større eller mindre befolkningsgruppes nostalgiske følelser. Helt kontant kan der her henvises til, at erhvervsvirksomheder ved vurderingen af mulige nye placeringer i højere og højere grad medtager aspekter som stedets attraktivitet, særpræg og miljøkvaliteter, både af hensyn til kunder og personale.

Tabt – Degnegården i Kvær. En for vor egn typisk trelænget gård, der var placeret i fin sammenhæng med kirken. At bygningen er genopbygget i Kiel-Molfsee frilandsmuseet er kun et beskedent plaster på såret. (Foto: Klinge)

Tabt – Haus Steinburg, familierne Ditmers og senere Ahlmans forfemmede villa. Havde både arkitektonisk og kulturhistorisk betydning. (Foto: Biehl)

Ligeledes er det næsten en selvfølge at turismen, som Gråsten jo satser på som et vigtigt erhverv, bedst fremmes af, at byen udvikler sig til mere end en forbygget stationsby, og at også omegnens by- og landskabskultur højnes.

Men det absolut vigtigste formål med plejen af vor bygningsarv er dog, at vi bevarer sammenhængen med tidligere generationers kultur og sikrer os selv smukkere og mere harmoniske rammer for vort liv.

Hans Munk Hansen

Henvisninger:

Fredede bygninger – Planstyrelsens fortegnelse over alle fredede huse

Bygningsbevaring – Betænkning fra Bygningskulturudvalget 1990, Planstyrelsen

Om byggeskik og vedligeholdelse – Miljøministeriet 1984

Årets gang 1989

Januar

4. Tre til fire torvehandlere har forespurgt om muligheden for at holde torvedag i Graasten hver onsdag. Foreløbig foretrækker teknisk udvalg dog lørdag som torvedag.
11. Kunstforeningen på Graasten rådhus har p. t. en smuk udstilling, hvor kunstneren Karl P. Goldberg fra Glücksborg viser ca. 40 akvareller.
18. Graasten og omegns Jagtforening har fordoblet sit medlemstal fra 110 til 213, og formanden Johs. Feddersen kunne på den årlige generalforsamling berette om en sæson med mange aktiviteter.
25. Vårhøj Taxa v/ Lis Kjær har i samarbejde med kommunen taget initiativ til, at alle folkeskoleelever i Graasten kommune får udleveret en prismerefleksbrik, hvilket nu i den mørke tid er en fortrinlig ide.

Februar

1. Graasten politigård har været genstand for en større renovering og en hårdt tiltrængt udvidelse. Den tidligere politimesterbolig er inddraget til forskellige tjenstlige formål.
8. Alnor Husmoderforening har taget navneforandring til Alnor-Gråsten Husmoderforening. Af de 24 fremmødte medlemmer stemte 23 for navneforandringen.
15. Lokale grupper i Graasten har slået sig sammen i et såkaldt Fremtidsværksted. Det skal tilgodese børnenes vilkår i kommunen under mottoet: »Det skal være godt at være barn i Graasten.«

22. Turist- og Erhvervskontoret har fået en spændende opgave, idet de skal være med til at arrangere en udsendelse fra Graasten i den tyske Statsradiofoni. Udsendelsen skal finde sted i Den gamle Kro, og der vil blive fortalt om byen og slottet. Man har også lov at håbe, at det vil skaffe turister til byen.

Marts

1. Graasten kommune har ansat en skoledirektør. Til stillingen er antaget Ole Johansen, der kommer fra en lignende stilling i Hasle på Bornholm.
8. Med deltagelse af 46 aktive brandmænd har der for første gang i brandværnets historie været afholdt fælles parade for de fire værn, Graasten, Kværs, Tørsbøl og Rinkenæs, som findes i Graasten kommune.
15. Graasten plejehjem har som noget nyt indrettet et lille køkken, hvor de af beboerne, der har lyst til det selv kan bage og lave mad. Køkkenet er handicapvenligt indrettet og er i terapiafdelingens regi.
22. Efter en længere pause har »Plant et træ« komiteen atter sat gang i arbejdet for at skabe et mere grønt miljø i kommunen.
29. Rosa og Wilh. Sandvei kan fejre 40 års forretningsjubilæum i ejendommen Slotsgade 7, der allerede i 1907 blev erhvervet af W. Sandvei's far. I den afdeling, hvor nu tredie generation af familien Sandvei nu driver forretningen »Norma« havde isenkræmmer J. Ipland i en årrække til huse.

April

5. På Turistforeningens generalforsamling kunne formanden K. Abild, oplyse, at det forløbne år har været meget virksomt. Der havde således været mellem 14- og 15000 ekspeditioner på turistkontoret. Desværre tillader den betrængte økonomi ikke, at man kan beholde medarbejderen, Claus Ellehauge, længere end til 1. august.

12. Traditionen tro har Graastens Handelsstandsforening udpeget »Årets Butik«. Æren tilfaldt i år »Tøjeksperten« v/ Finn Nielsen, der fik overrakt Handelsbank-Elefanten.
19. Toft Skibsværft har fra Ålborg Skibsværft overtaget en 90 meter lang og 15 meter bred landgangsponton. 1/3 af den skal omdannes til brug ved Storebæltsbyggeriet, den resterende del vil værftet selv kunne bruge.
26. Graasten Turistforening har i anledning af Turistforeningernes 100 års jubilæum ønsket at markere jubilæet under mottoet »Ren dag« bl. a. ved en større strandrensning, der udføres af adskillige frivillige fra spejderkorpserne, Adsbøl Borgerforening, Rinkenæs Ungdomsskole samt kommunens mandskab. Endvidere arrangerede lokalhistorisk arkiv en udstilling om turisme gennem 100 år.

Maj

3. Graasten Andelsboligforening trives vel. Det blev på generalforsamlingen oplyst at foreningen nu har 327 lejermål fordelt på såvel huse som lejligheder.
5. Vel ser man ikke længere så mange lys i vinduerne d. 4 maj om aftenen. Men dagen huskes stadig af mange der er med til at højtideligholde denne aften, først ved gudstjenesten i Slotskirken, hvor det i år var pastor Roesgaard der stod for den og derefter ved mindestenen ved politigården. Her talte borgmester U. Nannsen, assurandør B. Benthien Andersen og skovrider E. Hvidt, hvorefter kommunen var vært ved en sammenkomst i Ahlmannsparken.
17. Foreningen af venner af Kværs Forsamlingshus indbyder til en hobbyudstilling, og i den forbindelse vil der også blive afholdt et stort krammarked.
24. I Rinkenæs har hjemmeværnskompagni 3413 fået gode omgivelser, idet den tidligere landbrugsejendom, Vårhøj 13, er blevet omdannet til en velfungerende hjemmeværns gård for de omtrent 100 aktive medlemmer.
31. Den tidligere biblioteksbygning, Kongevej 72 i Graasten, der længe har stået tom, er nu blevet ombygget til seks ungdomsboliger.

Juni

1. Rinkenæs Børnehave fejrede d. 1. juni 25 års fødselsdag. Børnehaven, der har til huse i det tidligere kommunekontor på Stenvej, fejrede dagen med en række forskellige arrangementer for de 36 børn, deres forældre og repræsentanter fra bestyrelsen og kommunen.
14. Graasten Brandværn er blevet udrustet med en ny og stor vandtankvogn, der afløser den gamle, der er rustet op. Den nye kan rumme 9300 liter vand og sprøjte 1000 liter vand i minuttet.
21. Borgerforeningen i Adsbøl har travlt med at planlægge sommerens aktiviteter. Da man i Adsbøl gerne vil have sit eget »Byvåben« har man udskrevet en konkurrence. Det bliver interessant, hvad der kommer ud af det.
28. På Sundsnæs er åbnet et motionscenter. En stab af medarbejdere er til rådighed med mange former for motion, for dem der gerne vil bevare deres legeme i god form.

Juli

5. Turistforeningen har afholdt havevandring i slotsparken. I det smukke sommervejr var 216 mødt op og under slotsgartner Moseholts ledelse fik deltagerne lejlighed til at beundre det væld af blomster og beplantninger som rummes i parken. Desuden fik man fortalt om slotskirkens historie.
19. Graasten Garden har været på tur til Belgien og Frankrig, og overalt hvor garden optrådte, vakte den begejstring.
26. Igen i år var Graasten Ringridning en god og velbesøgt folkefest. Foruden de traditionelle indslag – ringriderfrokost og skydning – var der som led i festen en sand medaljeregn. Sponseret af Sydbank blev der uddelt 110 medaljer til ryttere, som havde deltaget mellem 10 år og 45 år.

August

2. Til fordel for Frederik IX's fond var der koncert i slotskirken, hvor Sønderjyllands Symfoniorkester fremførte en række af Frederik IX's yndlingsmusikstykker. Et stort og lydhørt publikum fyldte kirken til sidste plads.
9. Et nyt indslag i Graastens gadebillede er en topersoners, såkaldt sofacykel, som Graasten plejehjem har modtaget fra amtets hjælpemiddelcentral, så nu kan beboerne sammen med personalet komme på tur ud i byen og naturen.
16. I anledning af sit 10 års jubilæum har Kværs-Tørsbøl og Snurom Borgerforening afholdt landsbyfest, hvor der blandt andet var åbent hus i klubhuset, der har en fortid som toldbygning på havnen i Gråsten.
23. Den tyske roklub har haft nogle travle uger med gæster fra forskellige tyske roklubber, men det forhindrede ikke roklubbens tradition at invitere naboerne i plejehjemmet på besøg i torvedagene.
30. Graasten har haft besøg af repræsentanter fra sin finske ven-skabsby, Pojo. Gæsterne har foruden at besøge flere virksomheder i Graasten også været på en udflugt til Vestslesvig.

September

6. I Alnor er der nede ved Egersundbroen blevet anlagt et grønt område. Det er smukt tilplantet og der er opstillet borde og bænke til glæde for dem, der vil nyde udsigten over fjorden.
13. Slotskirken har dannet rammen om en TV optagelse, hvor Sct. Jørgens pigekor fra Aabenraa indsang salmer, der som et led i udsendelsesrækken »Før Søndagen« skal bringes i TV.
20. Et erhvervskontor er blevet indrettet i Skolegade 2, og har som leder Bente Damkjær.
27. Kommunegartner Viggo Hansen har i kommunens gartneri eksperimenteret med fremavling af Graasten æblet. Fra slotshavens gamle æbletræer fra 1910 er der taget grene til podning, og da denne lykkedes godt, vil der til næste efterår kunne udplantes nye Graasten æbletræer.

Oktober

4. En af byens førende forretninger, Holger Clausens Bolighus, kan fejre 60 års jubilæum. Forretningen føres i dag videre af sønnen Iver Clausen og hans hustru. Trods sine 84 år er Holger Clausen stadig aktiv i polsterværkstedet.
11. Endnu et af Graastens gamle huse forsvinder for at give plads til nybyggeri. Det er den gamle arrestbygning. Huset blev opført i 1787 som en spindeskole, og var en social foranstaltning for at afhjælpe vinterarbejdsløsheden. Senere blev det så arrest og endte så som privatbeboelse.
18. I anledning af kampagnen »Europa mod kræft« blev der ved hver af kommunens skoler plantet tre æbletræer.
25. Gåsten Billardklub begynder den nye sæson med stor tilgang af nye medlemmer, så der er ofte trængsel ved bordene.

November

4. En meget lavt flyvende helikopter over Graasten skovene gav anledning til adskillige gisninger. Den var dog ikke ude i noget dramatisk ærinde, men skulle blot kontrollere gasledningen mellem Sønderborg og Padborg.
8. På Graasten bibliotek er der for tiden en interessant udstilling, »Portræt af Alnor skole«. Udstillingen er et led i debatten om bevarelse af Alnor skole, og fortæller om skolens virksomhed gennem protokoller, billeder og andre arkivalier helt tilbage fra skolen blev bygget i 1914.
15. Diskussionen om Graasten bymidte optager mange. I øjeblikket er der udstillet en række forslag i bibliotekets foyer, og de bliver studeret med interesse.
23. Interessen for kommunevalget var ikke særlig stor. Valgdeltagelsen var kun 73 % mod 78,7 % ved valget i 1985. Hvad der var uventet var, at mindretallet ikke havde stemmer nok til at bevare Gerhard Schmidt i byrådet.

December

6. På Graasten Håndværkerforenings generalforsamling beklagede formanden Bent Pedersen, at ordretilgangen har været svigtende til alle brancher. Lidt trøst har der dog været at finde ved beskæftigelse til det almennyttige og sociale boligbyggeri.
13. Et nyt aktieselskab er oprettet. Det er Graasten Byfornyelse A/S. Det opfordrer alle til at tegne aktier for at skaffe midler til at gøre Graasten mere attraktiv.
20. Graasten Andelsboligforening vil stå for opførelsen af 9 ældreboliger ved plejehjemmene i Graasten og Rinkenæs. Det bliver Social- og Sundhedsforvaltningen, der anviser boligerne.

Elsebeth Thygesen Kristensen

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

Årsberetning 1989

På generalforsamlingen april 1989 havde vi som sædvane et foredrag. Da 1989 var 125 året for krigen 1864 fortalte formanden om baggrunden for krigen og viste en række lysbilleder om krigens forløb. Kampene ved Dannevirke, Oversø, stormen på Dybbøl og overgangen til Als, der blev afslutningen på krigen. Ved freden i Wien måtte Danmark gå ind på de hårde fredsbetingelser, hvor grænsen blev sat ved Kongeåen.

Efter kaffebordet afholdtes generalforsamlingen, hvor både formandens og kasererens beretninger blev enstemmigt godkendt. Valg til styrelsen var genvalg. Til ny revisor valgtes Hans Poulsen i stedet for Ellen Hansen, der ønskede at blive afløst.

Sommerudflugten gik i 1989 til Vestslesvig, hvor vi besøgte Trøjborg slotsruin. Derfra til Emmerlev Klev og efter kaffepausen ad kystvejen mod nord til Hjerpsted forbi de mange bronzealderhøje til Ballum. Her besøgte vi Hans og Hansignes Lorensens gård, som i dag står som et lille museum med minder om det folkelige og nationale arbejde, der både før og efter Genforeningen udgik derfra. På gården er også en imponerende udstilling af Tønder kniplinger, der tidligere var en stærk udbredt hjemmeindustri i Vestslesvig. Hansigne Lorensen har øvet en stor indsats for, at dette smukke håndarbejde stadig er levende.

En landboforening fra det sydlige Tyskland, der var på udflugt til Danmark, havde bedt turistkontoret om at få en fører til at vise dem Graasten og fortælle om byen og slottet. Dette hverv tog Uwe Møller sig af.

Gæster fra Graastens finske venskabsby skulle på udflugt til Vestslesvig, Tønder, Højer sluse, Vadehavet, Rømø og Ribe, og her fortalte formanden om egnen i dette for gæsterne ukendte landskab.

Ved efterårsmødet på Den gamle Kro, havde vi læge Roesdahl til at fortælle om sine oplevelser, da han med de hvide busser i krigens sidste måneder havde været med til at bringe danske og norske fanger hjem til Danmark fra KZ lejre. Det havde været ret dramatisk, men det indebar den store glæde, at det lykkedes at redde så mange mennesker.

Samme aften kunne vi udlevere vort årsskrift nr. 15 i rækken, til de ca. 80 fremmødte medlemmer.

Foruden de traditionelle møder, fandt vi i styrelsen det naturligt, at Historisk Forening markerede 70 års dagen for afstemningen d. 10. februar 1920. Der blev indbudt til afstemningsfest med sønderjyds kaffebord i Rinkenæshus og 100 var mødt op. Vi hørte et godt foredrag af Søren Andresen fra Sydslesvig, desuden hørte vi en båndoptagelse, hvor Alfred Johansen fortalte, hvorledes han i 1920 havde oplevet afstemningen i Graasten. Ved kaffebordet fortalte Hans Sahl, hvordan han som dreng huskede afstemningen og genforeningsfesten på Dybbøl, også Sven Kjems og formanden talte.

Salen var pyntet med nogle af de gamle afstemningsplakater og et gammelt dannebrogflag med Frederik VII's navnetræk. Flaget havde tilhørt Marcus Jürgensen, A. D. Jørgensens far, og det havde været gemt siden 1864, men blev hejst igen d. 10. februar 1920. Det blev en meget vellykket fest og en god afslutning på Historisk Forenings virke i 1989.

Det lokalhistoriske arkiv

Om arbejdet i det lokalhistoriske arkiv udtalte formanden glæde over at arkivet havde mange besøgende, og mange kom med afleveringer af stor interesse, og mange kom og bad om oplysninger om deres slægt, og vi kan i de fleste tilfælde yde hjælp på dette område.

Da Dansk Turistforening i 1989 kunne fejre 100 års jubilæum, blev vi opfordret til at lave en udstilling om turisme i vort område. I arkivet

fandt vi gamle brochurer frem, den ældste var netop 100 år, og med billeder og kort viste vi udviklingen i Graasten. Udstillingen stod 14 dage i hver af byens tre pengeinstitutter.

Formanden sluttede med en tak til styrelsen, til medarbejderne på arkivet og til de godt 300 medlemmer der slutter op om foreningen.

Poul Andersen

Ændring i Styrelsen

De to ældste styrelsesmedlemmer, gdr. Hans Sahl og formanden Poul Andersen, ønskede efter at have været med fra Historisk Forening blev stiftet for 15 år siden, nu at trække sig tilbage. Poul Andersen fortsætter dog som leder af arkivet og redaktør af årsskriftet.

Styrelsen er nu følgende:

Formand: Sven Kjems, Solbakken 6, 6300 Graasten

Næstformand: Frede Ihle, Buskmosevej 16, 6300 Graasten, tlf. 74 65 11 99

Sekretær: Uwe Møller, Slotsbakken 15, 6300 Graasten, tlf. 74 65 12 24

Kasserer: A. O. Skau, Skolegade 19, 6300 Graasten, tlf. 74 65 23 23

Elsebeth Thygesen Kristensen, Palægade 10, 6300 Graasten, tlf. 74 65 03 57

Tage Nielsen, Stjerneparken 64, 6300 Graasten, tlf. 74 65 00 40

Erik Buchardt, Melskov 10, 6300 Graasten, tlf. 74 65 07 94

Birgitte Hell, Limbækvej 3, Kværs, 6300 Graasten, tlf. 74 65 91 86

Kirsten Filt Jensen, Stenderup 11, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 58 74

Børge Kristensen, Fjordvænget 5, 6300 Graasten, tlf. 74 65 16 99